

SZEMLE

SZEMÉLYES ÜGY

SZEMLÉR FERENC KÖNYVE

(Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 1975)

„Mindig szoros tartózkodással beszéltem magamról” – írja Szemlér ennek a könyvnek 102. lapján. Tartózkodva, az igaz, mégis mindig vagy majdnem mindig önmagáról beszélt műveiben. Erre akkor jöttem rá, amikor *Augusztustól augusztusig* című trilógiáját – ezt, a kritikusok által túlságosan szigorúan megítélt, már-már alábecsült művet – több mint egy évtizede elolvastam: lehetetlen volt nem észrevennem benne a személyes vallomást, az önéletrajzi elemeket. Az *Udvarhelyi Odüsszeiában* még inkább éreztem ezt, de még *A mirigy esztendejében*, ebben a remekbe sikerült történelmi regényében is – sőt ebben leginkább: mert sorsa és lelkiállapota mutatkozik meg benne, áttételesen persze, de kitapinthatóan, érzékelhetően, árulkodón; elő is készítvén mintegy ezt a könyvét, folytatván is saját korábbi emlékezéseit és vallomásait, az erdélyi emlékirók hagyományait is.

Könyvének első ciklusában – címe egyben a könyv címe is – költői-írói pályájának indulásáról, néhány állomásáról, műveinek keletkezési körülményeiről, alkotási módjáról, műveinek sorsáról és fogadtatásáról számol be – valóban tartózkodóan, szűkszavúan, de nagyon szuggesztívan.

Műveinek legfőbb ihletője és tárgya a saját közösségi és benső élete; az a vágy és szándék él benne, hogy fölkutassa környezetét, annak a közösségnek szellemiségét, magatartásformáit, melybe beleszületett, melyben él és munkálkodik. Könyvében erről vall: erről a kutatásról; arról, hogyan vált a személyes élmény művé, milyen áttételek, elképzelések által vált a konkrét valóság alkotássá, teremtéssé. Most, hogy visszatenkint gyermekkorára, a székelyudvarhelyi, hajdani Kossuth utcára, édesapjának feledhetetlen alakjára, az iskolára, barátaira, tanítóira és tanáira – nemcsak ez a gyermekkori varázslat, ez a tündérország képzik föl előtte, hanem tudván tudja is, hogy ez a táj, ez az emberi környezet jelen van minden művében: „Ha más nem veszi is észre, én csalahatlanul fölfedezem ragyogó fénytöréseit és visszaverődéseit valahány tettemben, minden kimondott szavamban, leírt vagy nyomtatott mondatomban. Ez a szín, ez a festőanyag az én szülőföldem.” Ahogyan Babits regényeiben, némelyik novellájá-

ban, de még verseiben is, jelen van a hely, ahol élt – Szekszárd, Pécs, Baja, Fogaras, Újpest, Rákospalota, Budapest –, ugyanúgy, szinte térképszerűen, meg lehet rajzolni Szemlér színhelyeit is: Székelyudvarhely, Brassót vagy akár az Adria partjának némely helyeit. Csakhogy írás, alkotás közben az anyag önállóság, dolgozni kezdenek saját törvényei, átalakítják a tájat, egyik vonását elhalványítják, talán ki is törlik, a másikat meg határozottabb, élesebb vonalakkal-színekkel rajzolják meg. Még inkább így van ez a cselekmény és a regényalakokkal: ki lehetne kutatni azokat a kapcsolatokat, amelyek Szemlér valamelyik regénye és a vele valóban megtörténtek között vannak; azokat is, amelyek regényeinek vaalimelyik hőse és saját személye vagy némelyik hőse és valóságos, élő vagy élt személyek között vannak – de ezek nem pontos megfelelések: a cselekmény és a valóságban megtörtént esemény, a hős és modellje között a párhuzamosságok, hasonlóságok, azonosságok a történésnek nem annyira mentében, inkább lényegi csomópontjaiban vannak; vagy még ott sem, hiszen az alkotás éppen abban van, hogy a valóságos történés súlypontjai, csomópontjai az alkotás folyamatában áthelyeződnek, szerkezete, irányultsága is megváltozik, vagy módosul: cselekménnyé válik; a modell és a hős közötti megfelelések is pontatlanok ebben az értelemben, nem egybevágóság van köztük, hanem hasonlóság, főképp szellemi alkatukban, szemléletmódjukban, erkölcsiségükben, társadalmi és szellemi-erkölcsi környezetükben, törekvéseikben és igényeikben; sorsuk sem közös, de vannak közös jegyeik; a hős nem fényképe a modellnek. A modell csak segítséget ad a hős ábrázolásához, egy-egy színnel, vonással kiegészíti, teljessé teszi a Szemlér alkotta, a képzelete szülte alakot, hogy minél pontosabban és hatásosabban kimondhassa azt, amit az író ki akar mondani vele – nemcsak szavaival, de külsejével, magatartásával, akart és spontán gesztusaival is. Az ilyenfajta elkotásmód gyakori – talán a leggyakoribb – a világirodalomban, ez hozta és hozza létre leginkább azokat a műveket, melyek sokat és hiteleset tudnak elmondani a világról. Szemlér nem bízza magát teljesen a képzeletére, írásaiban mindig jelen van a személyes élmény hitele, olyannyira, hogy nemcsak az *Augusztustól augusztusig* Imreh Péterének, *A mirigy esztendeje* Szüle Istvánjának, az *Udvarhelyi Odüsszeia* gyermekhősenek állt önmaga modellt, hanem másoknak is; ő maga írja a 99. lapon: „Ha valaki az én *Odüsszeiá*-mban engem keres, akkor szerényen figyelmeztetem, hogy nem csupán a Balázs család valamennyi alakjában, de a tengerparti vén olasz asszonyban, a *Libasorban* újszékelyi öregemberében és *A sárkányok* mindkét brassói tanárában is engem kutatgasson, hiszen mindannyiuk én magam vagyok, hiszen valamennyiüket átéltem, sőt saját magam teremtettem.”

Szemlér szolgálatnak tekinti az írást, általában a műalkotást, még

akkor is — mint írja a 125. lapon —, „ha legelső rápillantásra titkosírással írt, sőt palackba zárt üzenetnek tetszik”. Műveinek ismerője csak igent mondhat erre a vallomásra: verseiben, regényeiben, színműveiben, esszéiben, sőt műfordításaiban is, páratlanul nagy terjedelmű, kellőképpen még át nem tekintett és fölméretlen egész életművében ott munkál ennek a szolgálatnak az igénye. Elsősorban azt a közösséget szolgálja, melybe beleszületett, melyben él és dolgozik; de azt a nagyobb közösséget is, melynek tagjává anyanyelve és eredendő műveltsége teszi; és azt a közösséget is, melyet emberiségnek, némelykor Emberiségnek mondunk. Mindezt pedig teszi azzal a meggyőződéssel, melyet ő maga oly szépen fogalmazott meg e könyvének 126. lapján: „Az alkotás csak akkor szolgálat, ha saját törvényeihez még kedvezőtlen körülmények között is híven ragaszkodik, és igyekszik kifejezni az élet, a társadalom, a történelem igazságait és szépségeit — úgy, amint azokra az alkotó saját sorsát, minden javait és egész életét fölteszi.”

Könyvének másik ciklusa az *Ábécé*. Magyar, román, szász íróbaráitáról, emlékezetre érdemes emberekről, találkozásokról írt rövid, egy-két lapnyi terjedelmű írások vannak benne: alkalmi és ünnepi megemlékezések, visszatekintések, emlékek fölillantása — egy megírható és megírandó, remélhetőleg meg is íródó önéletírás szépen faragott építőkövei. Balogh Edgárral kezdi a sort, Tamási Áronnal zárja — az ábécé rendjének megfelelően. A két tucatnyi írás között egy sincs, mely ne mondana érdekeset és elgondolkodtatót, mely ne keltené föl nemcsak a kíváncsi olvasó érdeklődését, de az irodalom közelmúltjában búvárkodó szakemberét is, akár Bölöni Györgyről, Karácsony Benőről, Kós Károlyról vagy Nagy Istvánról ír, akár a marosvécsi találkozókra vagy az Erdélyi Helikonban való munkásságára emlékezik vissza.

Szépen megmunkált, szerénységében és tartózkodásában is öntudatos alkotás ez a vallomás; jó kalauz egy nagy életmű megismeréséhez — és sejteti, hogy Szemlének még nagyon sok mondandója van önmagáról is, arról az irodalomról és alkotó közösségről is, melynek immár öt évtizede nemcsak tagja, hanem alakítója és egyik legjelentősebb személyisége is. Várjuk a folytatást, s reméljük: nem hiába.

BELIA GYÖRGY